

ЛАЗУР Я. В., СЛИВКА В. В., МАРГІТИЧ К. Ю.

**СУДОВА РИТОРИКА ПРЕДСТАВНИКА СУБ'ЄКТА ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРАВОВІ МЕЖІ ПЕРЕКОНАННЯ****COURTROOM RHETORIC OF A PUBLIC AUTHORITY'S REPRESENTATIVE
IN ADMINISTRATIVE COURT PROCEEDINGS: THE LEGAL LIMITS OF PERSUASION**

Досліджено правові межі переконання представника суб'єкта владних повноважень, який захищає оспоржене адміністративне рішення. Поєднано формально-юридичний і системний методи з аналізом аргументу та моделюванням процесуальних ситуацій. Розмежовано новий доказ історичної обставини, додаткове правове пояснення і перше здійснення адміністративної оцінки. Запропоновано визначати межу пояснення через питання, чи потребує прийняття доводу виконання істотної операції, яку орган мав здійснити до ухвалення акта. Враховано зв'язану компетенцію, вимоги до мотивування та істотність процедурних недоліків. Сформульовано чотири критерії промови: предметну визначеність, простежуваність підстав, відповідність здійснених владній діяльності й відкритість для заперечення. Обґрунтовано їх значення для композиції виступу, ораторської техніки та розмежування неперекопливості, недоведеності й процесуального зловживання. Результати можуть бути використані в підготовці судових промов і викладанні судової риторики для правників та фахівців публічного управління.

Ключові слова: *судова риторика, адміністративне судочинство, суб'єкт владних повноважень, публічне управління, правова аргументація, адміністративний розсуд, мотивування, судова промова.*

This article examines the legal limits of persuasion by a representative of a public authority defending a challenged administrative decision. The study combines formal legal and systemic methods with argument analysis and the modelling of procedural scenarios. It distinguishes between new evidence of a pre-existing factual circumstance, additional legal explanation, and an administrative assessment undertaken for the first time. The study proposes determining the boundary of explanation by asking whether accepting an argument entails performing a material step that the authority should have taken before adopting the act. The analysis takes into account non-discretionary powers, requirements for stating reasons, and the materiality of procedural defects. Four criteria for oral submissions are formulated: clarity of subject matter, traceability of grounds, correspondence with the actual exercise of public powers, and openness to challenge. Their significance for speech structure, oral delivery techniques, and the distinction between lack of persuasiveness, failure of proof, and abuse of process is substantiated. The findings may be used in preparing oral submissions and teaching courtroom rhetoric to legal and public administration professionals.

Key words: *courtroom rhetoric, administrative court proceedings, public authority, public administration, legal argumentation, administrative discretion, statement of reasons, oral submissions.*

© ЛАЗУР Я. В. – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету (ДВНЗ «Ужгородський національний університет») <https://orcid.org/0000-0002-7520-7167>

© СЛИВКА В. В. – кандидат юридичних наук, адвокат (Адвокатське об'єднання «АЙЕМ ПАРТНЕРС») <https://orcid.org/0000-0002-6694-4413>

© МАРГІТИЧ К. Ю. – старший викладач кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності, (ДВНЗ «Ужгородський національний університет») <https://orcid.org/0009-0008-5569-9206>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Постановка проблеми. Захищаючи рішення в адміністративному суді, представник органу влади водночас пояснює здійснення публічного повноваження. Переконливість промови може зробити його підстави зрозумілими або створити враження обґрунтованості за відсутності належного оцінювання. Тому для судової риторики істотним є питання: де проходить межа між розвитком аргументації та спробою словесно компенсувати юридично значущий дефект владного рішення?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти судової риторики, правової аргументації та судового контролю за здійсненням владних повноважень були предметом досліджень таких учених, як М. Афанасьєва, І. М. Балакарева, Я. О. Берназюк, Т. І. Дудаш, Р. С. Кацавець, В. І. Кістяник, В. С. Кшевецький, О. П. Ляска, О. Б. Олійник, М. В. Оніщук, Н. Б. Писаренко, П. М. Рабінович, М. В. Савчин, О. В. Тягло, І. Ю. Хомишин та А. М. Школик.

Теоретичне підґрунтя дослідження становить позиція Т. І. Дудаш щодо риторичних прийомів, які доповнюють аргументувальні схеми та спрямовують увагу правової аудиторії [3, с. 120]. У іншому дослідженні П. М. Рабінович і Т. І. Дудаш розмежовують переконувальний діалог сторін та пошуково-обмірковувальну взаємодію суду зі сторонами, пояснюючи зв'язок цих видів аргументування у правозастосуванні [14, с. 20–21]. М. В. Оніщук, М. В. Савчин пов'язують захист сутнісного змісту прав із подоланням юридичної невизначеності та обов'язками держави щодо судового захисту [11, с. 420].

Водночас, попри значний науковий інтерес до зазначеної проблематики, подальших наукових розвідок потребують: співвідношення риторичної переконливості промови та достатності юридичних підстав владного рішення; критерії розмежування нового доказу, додаткового правового пояснення й першого здійснення в суді оцінки, яку орган мав провести до ухвалення акта; вимоги до промови з урахуванням обов'язку доказування, мотивування рішення та меж адміністративного розсуду; відмінності між непереконливим доводом, процесуальним порушенням і зловживанням правами. Конкретизація цих питань стосовно представника владного відповідача визначає спрямування статті.

Метою статті є обґрунтування правових меж переконання представника владного відповідача та критеріїв оцінювання його промови. Формально-юридичний і системний методи поєднано з аналізом структури аргументу та моделюванням процесуальних ситуацій. Предмет дослідження обмежено захистом оскарженого індивідуального рішення; спеціальні режими судочинства потребують окремого врахування.

Виклад основного матеріалу. Судову риторику владного відповідача пропонуємо розуміти як побудову й виголошення позиції, що відкриває для перевірки фактичні, нормативні й оцінні підстави оскарженого рішення. Представник розглядається у функціональному значенні особи, уповноваженої викладати позицію органу, без отождолення представництва та самопредставництва. Повноваження виступати в суді не розширює матеріальної компетенції органу, межі якої визначені конституційним приписом: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (частина друга статті 19 Конституції України) [7].

Переконливість викладу тому слід відмежувати від достатності юридичних підстав. О. В. Тягло доводить, що юридична валідність міркування не вичерпується логічним зв'язком: значення має допустимість його засновків. На матеріалі, зокрема, кримінального доказування він показує, чому логічний висновок може не відповідати правовим вимогам. Підтримуємо це розмежування; для адміністративного процесу воно потребує самостійної нормативної конкретизації [15, с. 351–352].

М. Афанасьєва пояснює здатність зв'язної історії організовувати факти й формулює тезу: «Битва історій у суді завершується тим, що переконливіша і правдоподібна стає правдою у остаточному судовому рішенні». Водночас авторка вимагає підтверджувати історію доказами та нормативно обґрунтовувати бажане рішення [1, с. 9, 11–12]. Ми не повною мірою погоджуємося з наведеною формулою як орієнтиром для владного відповідача. Навіть доказова розповідь про корисність результату не встановлює належного здійснення повноваження. Пропонуємо конкретизувати наратив як відтворення обставин, правових умов, розглянутих заперечень і підстав вибору. Так уточнюється застосування моделі, а не заперечується авторська вимога доказовості.

Загальне посилення на користь для громади пояснює мету, але не доводить пропорційності втручання. КАС України вимагає перевіряти обґрунтованість і пропорційність рішення; доведення його правомірності покладено на відповідача, який повинен подати всі наявні документи та матеріали, здатні бути доказами (пункти три, вісім, частини другої статті 2; абзаци перший,

другий частини другої статті 77 КАС України) [6]. Отже, промова має пояснювати зв'язок мети, обставин та обраного заходу.

Доказова основа промови залежить і від розподілу процесуальних ролей. Н. Б. Писаренко, А. М. Школик та І. М. Балакарева обґрунтовують, у тому числі на основі аналізу нормативного масиву, взаємодію офіційного з'ясування зі змагальністю та диспозитивністю в контексті вирівнювання можливостей учасників. Підтримуємо розуміння судової активності у взаємозв'язку з іншими засадами процесу. Розвиваючи його, вважаємо: очікувана ініціативність суду не є аргументом на виправдання неповноти позиції відповідача [12, с. 17].

Виокремлення сильного доказу тому не виправдовує приховування інших матеріалів. Водночас наведена чинна норма не встановлює загальної заборони доказів, не покладених в основу адміністративного рішення. Їх новизна потребує змістовної оцінки.

Пропонуємо розрізняти три ситуації: новий документ підтверджує раніше наявний факт; додаткове пояснення уточнює юридичне значення обставин; прийняття доводу вимагає вперше здійснити істотну оцінку, яку орган мав провести до ухвалення акта. Лише остання ситуація ставить питання про заміщення владної діяльності її риторичним описом. Визначальним є зміст необхідної операції, а не час появи речення у відзиві. Заміщення не є самостійною підставою заборонити висловлення доводу: воно означає, що пізні пояснення саме собою не підтверджую виконання необхідної оцінки.

Мотивування дозволяє перевірити це розмежування. Закон України «Про адміністративну процедуру» пов'язує його з розумінням акта й реалізацією права на оскарження. Виняток щодо викладу фактів і результатів дослідження доказів стосується акта, заснованого на вже вмотивованому й належно доведеному до особи документі інспекційного заходу (абзац другий частини першої статті 72) [13]. Матеріали справи дозволяють перевірити здійснення оцінювання, але їх наявність сама собою не усуває порушення вимог до мотивування.

М. В. Онішук розрізняє формальний критерій контролю, який охоплює підставу, межі та спосіб дії, і сутнісний, що стосується легітимної мети, недискримінації та пропорційності. Слід погодитися: встановлення компетенції не вичерпує перевірки змісту рішення [10, с. 73]. Стосовно промови це означає необхідність пояснити підстави обраного органом варіанта. Здатність представника сьогодні запропонувати його виправдання ще не встановлює, що обов'язкове зваження відбулося раніше.

Водночас додатковий правовий аргумент не можна ототожнювати з новим владним вибором: суд сам визначає застосовну норму. Відмінність зв'язаної компетенції та власного розсуду враховується і при визначенні способу судового захисту (пункт третій частини першої статті 244; абзац перший, другий частини четвертої статті 245 КАС України [6]). Отже, потрібно встановити, чи уточнюється кваліфікація обставин, чи пропонується вперше виконати необхідну адміністративну оцінку. Це розмежування не усуває контролю за розсудом.

Наслідки неповноти мотивування залежать від порушеної вимоги. Щодо процедурних вад закон враховує як фактичний, так і можливий вплив на правомірність вирішення справи по суті (частина третя статті 87 Закону України «Про адміністративну процедуру» [13]). За зв'язаної компетенції уточнення пояснення не можна без аналізу прирівнювати до нового дискреційного рішення. Проте припущення про несуттєвість процедури не виправляє відсутності матеріальної підстави: «формальність» недоліку сама потребує обґрунтування.

Покажемо різницю на прикладі умовної ситуації. Отримана після відкриття провадження архівна копія підтверджує дату звернення, вже враховану органом: змінюється доказова основа, а не історичний факт. Якщо ж закон вимагав порівняти кілька заходів, але орган цього не зробив, уперше викладене в суді порівняння ставить питання про відсутню владну оцінку. Між цими випадками лежить ситуація стислого акта за наявності своєчасно проведеного оцінювання в матеріалах справи. Тут окремо перевіряються здійснення оцінки, додержання форми мотивування та істотність її недоліку. Жодна із ситуацій не визначає результату спору наперед.

Ці розмежування визначають композицію промови. Вступ окреслює спірне питання; виклад обставин відтворює адміністративне вирішення, відокремлюючи встановлене від спірного. Доказова частина співвідносить фактичні твердження з матеріалами, правова — пояснює умови застосування норми та підстави вибору. Відповідь на заперечення перевіряє ці зв'язки, а завершення формулює висновок. Таку послідовність пропонуємо як рекомендацію підготовки виступу.

Діалогічність цієї побудови узгоджується з позицією В. І. Кістяника. Автор пов'язує судову комунікацію з реалізацією процесуальних прав та обов'язків, а змагання позицій — із правовими принципами й справедливим вирішенням справи. Підтримуємо таке розуміння мети діалогу.

Воно дозволяє оцінювати відповідь на заперечення за можливістю перевірити спірний довід [5, с. 49–50, 52].

Якщо особа заперечує врахування документа, повторення фрази про законність рішення не відповідає на її аргумент. Представник має точно відтворити заперечення, пояснити місце документа в оцінюванні та його значення для результату. За браком підтвердження промова повинна зберігати цю межу висновку. Інакше завершеність речення приховує відсутню ланку обґрунтування.

Процесуальний порядок обмежує й риторичний вибір моменту подання матеріалу. У дебатах дозволено посилалися лише на досліджені обставини та докази; потреба дослідити нові причини повернення до з'ясування обставин (частина перша статті 225; частина перша статті 226 КАС України) [6]. Отже, завершальний виступ не може непомітно вводити нову доказову основу. Риторична «несподіванка» не замінює процесуального дослідження й можливості іншої сторони висловитися.

Для пояснювальної функції виступу доцільно використовувати паузу між фактом і висновком, наголос на вирішальній правовій умові та повторення зв'язку тези з підставою. Так слухач може простежити рух від документа до його юридичного значення й виявити непідтверджений перехід.

Р. С. Кацавець слушно зауважує: «Потрібно бути переконливим, а не категоричним». У праці пов'язано увагу аудиторії з побудовою промови, яка веде слухача до висновку, та пояснено небажані наслідки нав'язування позиції. Підтримуємо цей загальний риторичний принцип дослідження кримінального судочинства [4, с. 29]. Для владного відповідача він означає потребу пояснювати підстави: офіційний тон та інституційний авторитет їх не підтверджують.

О. П. Ляска та В. С. Кшевецький аналізують вплив погляду, жестів й інтонації на сприйняття промови та зазначають: «Прямий погляд може передавати впевненість, чесність і відкритість». Водночас вони наголошують на логічному мисленні й оцінюванні аргументів [8, с. 261–262]. Погоджуючись із психологічним описом, пропонуємо власне уточнення для адміністративного процесу. Автори характеризують можливе враження; юридична оцінка позиції потребує перевірки підстав. Тому невербальні засоби доцільно оцінювати за зрозумілістю подання: впевненість представника не доводить фактичної підстави акта, а хвилювання саме собою її не спростовує.

У пропонованій моделі етос представника формується точністю й визнанням меж підтвердженого, логос — обґрунтованістю висновку. Емоційне звернення має пояснювати наслідки рішення для людей через юридично релевантні інтереси.

І. Ю. Хомишин відмежовує використання процесуальних прав усупереч призначенню від помилкової переконаності позивача в достатності його вимог. Авторка пояснює, що остання сама собою не засвідчує умисного зловживання [16, с. 376]. Погоджуючись із цим, поширюємо відповідне розмежування на відповідача: відхилений довід не стає зловживанням через саме відхилення. Помилка, недостатність доказування й перешкодження процесу потребують окремої оцінки.

Я. О. Берназюк пов'язує недобросовісну поведінку з тривалістю розгляду, а останню — з проблемою довіри до суду. Підтримуємо врахування інституційного значення своєчасності правосуддя, яке автор розкриває через наслідки процесуальної тактики [2, с. 28]. Для промови це означає оцінювання повторів і відступів за їхньою функцією. Сам обсяг виступу ще не доводить перешкодження: складний спір може вимагати докладного пояснення.

Закон вимагає добросовісного користування процесуальними правами й забороняє зловживання. Так, згідно частини першої статті 45 КАС України, учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається [6]. Пропонуємо розрізняти нечіткість викладу, непідтвердженість твердження, порушення порядку виступу та зловживання. Перша теза потребує уточнення; друга впливає на доведеність позиції; інші оцінюються за відповідними процесуальними приписами. Стилїстичний недолік сам собою не виправдовує санкції, а відсутність зловживання не робить довід достатнім.

О. Б. Олійник пов'язує точність юридичного мовлення з упорядкуванням термінології та пропонує спеціальне законодавче регулювання: «Вбачається за доцільне прийняти закон про юридичну риторику судочинства й застосування юридичної термінології у судовому процесі» [9, с. 40–41]. Підтримуючи термінологічну точність, не повною мірою погоджуємося з необхідністю окремого закону для досліджуваних меж переконання. Доказування, дебати й добросовісність уже врегульовані; насамперед потрібно конкретизувати їх наслідки для промови. Новий закон потребував би виявлення прогалини, яку не можна усунути належним застосуванням чинних приписів.

Отже, пропонуємо чотири взаємопов'язані критерії. Предметна визначеність встановлює, яке фактичне, правове чи оцінне твердження доводиться. Простежуваність підстав співвідносить факти з доказами, правові доводи – з нормами та їх тлумаченням, оцінні висновки — з юридично значущими обставинами. Відповідність здійсненій владній діяльності відмежовує пояснення від першого виконання необхідної оцінки, не вимагаючи текстуальної тотожності юридичних доводів. Процесуальна відкритість для заперечення забезпечує можливість зрозуміти й оспорити довід. Критерії організовують перевірку аргументації; юридичні наслідки недоліків визначаються застосовними нормами.

У викладанні судової риторики пропонуємо порівнювати промови за однією фабулою, змінюючи композицію, підстави доводу й відповідь на заперечення. Педагогічна результативність такої рекомендації потребує емпіричної перевірки.

Висновки. Дослідження дозволяє сформулювати такі взаємопов'язані висновки.

1. Риторика владного відповідача забезпечує перевірюваність підстав рішення. Змагальна роль дозволяє активне переконання, але промова не розширює компетенцію органу й не доводить правомірності вибору самим впливом на слухача.

2. Новий доказ, додаткове правове пояснення та перше здійснення владної оцінки нетождні. Визначальним є питання, чи потребує прийняття доводу виконання істотної операції, яку орган мав здійснити до ухвалення акта. Це встановлюється за матеріалами справи та змістом повноваження.

3. Критерій не зумовлює автоматичної протиправності акта. Судова кваліфікація, зв'язана компетенція й процедурні вади, які не вплинули і не могли вплинути на правомірність вирішення справи по суті, вимагають диференційованої оцінки. Наявність матеріалів про оцінювання також не тотожна додержанню форми мотивування.

4. Наратив та ораторська техніка повинні пояснювати рух від підстав до висновку. Відповідь на заперечення й належне дослідження доказів забезпечують його перевірку. Невербальна впевненість не замінює юридичної обґрунтованості.

5. Нечіткість, недоведеність, процесуальне порушення та зловживання мають різні наслідки. Їх розмежування запобігає як виправданню непідтвердженої позиції ораторською майстерністю, так і санкціонуванню самої аргументаційної помилки.

6. Предметна визначеність, простежуваність підстав, відповідність здійсненій владній діяльності й відкритість для заперечення утворюють систему критеріїв підготовки промови. Подальше дослідження передбачає їх апробацію в окремих категоріях спорів і навчальних дебатах.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва М. Переконливий виступ у суді: від класичної риторики до сучасної юридичної практики. Юридичний вісник. 2025. № 4. С. 7–14.
2. Берназюк Я. О. Поняття зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та його вплив на довіру до судової гілки влади. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2021. № 5 (17). С. 23–39.
3. Дудаш Т. І. Риторичний підхід до правового аргументування й правової аргументації. Філософія права і загальна теорія права. 2020. № 1. С. 110–131.
4. Кацавець Р. С. Судові промови у кримінальному судочинстві України: сутність і проблеми. Підприємництво, господарство і право. 2013. № 4. С. 27–29.
5. Кістяник В. І. Судова аргументація: особливості, порівняльний аналіз та вітчизняна і зарубіжна практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2021. 215 с.
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
7. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Ляска О. П., Кшевецький В. С. Психолінгвістичний аналіз ефективності переконання в судових промовах: теоретичні засади та мовні аспекти. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2024. № 4 (107). С. 255–266.
9. Олійник О. Б. Концепція риторичної аргументації як теоретико-методологічна основа розвитку юридичної риторики. Правничий вісник Університету «КРОК». 2018. № 31. С. 37–41.
10. Оніщук М. В. До питання про судовий контроль за дискрецією суб'єкта владних повноважень. Адміністративне право і процес. 2020. № 4 (31). С. 67–76.

11. Оніщук М. В., Савчин М. В. Прямі дії Конституції та імплементація її положень в адміністративному судочинстві. Часопис Київського університету права. 2020. № 3. С. 419–426.
12. Писаренко Н. Б., Школик А. М., Балакарева І. М. Принцип офіційного дослідження в діяльності адміністративних органів та судів. Проблеми законності. 2022. Вип. 159. С. 6–27.
13. Про адміністративну процедуру. Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
14. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правозастосовче аргументування у судовому процесі (загальнотеоретичні аспекти). Вісник Національної академії правових наук України. 2022. Т. 29. № 4. С. 15–36.
15. Тягло О. В. Логіка юридичних міркувань. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 2. С. 349–353.
16. Хомишин І. Ю. Неприпустимість зловживання процесуальними правами як одна з основних засад (принципів) адміністративного судочинства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2025. Т. 12. № 2 (46). С. 374–380.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025
 Дата публікації: 29.09.2025